

«ТСН», 25.09.2018); 4) *Деталі проходу українських кораблів через Керченську протоку та підготовка до Генасамблеї ООН* (Facebook, сторінка «ТСН», 25.09.2018); 5) *Зброя, нацистський прапор і холодильник з ромом: у Лук'янівському СІЗО обшукали камери «торнадівців»* (5.ua, 14.08.2018); 6) *Небезпечні двері. Відвідати магазин і залишитися живим* (Facebook, сторінка «VLASNO.info», 10.03.2018); 7) *Аферисти пішоходи в Києві, моці святих у деклараціях українських чиновників, нові підземні поштовхи в гірській Італії та інше – у випуску ТСН. Ніч*

за 1 листопада 2016 року (Facebook, сторінка «ТСН», 02.11.2016).

Висновки. Отже, стилістика СТ в українських мас-медіа досить барвиста: на тлі загально-вживаної та суспільно-політичної лексики зафіксовано вживання таких стилістичних фігур, як інверсія, алюзія, антитеза, градація, риторичне запитання, зевгма. Стилiстичні фігури в стислих медіатекстах, крім звичних для мас-медіа функцій привернення уваги, оцінної та маніпулятивної, виконують функцію семантичної конденсації інформації та скорочення кількісної структури тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волкотруб Г.Й. Практична стилістика української мови : навч. посіб. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 256 с.
2. Кожемякин Е.А. Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия : Гуманитарные науки.* 2010. № 2 (73). Вып.11. С. 13–21.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
4. Панченко Е.И. Лингвистика сжатого текста (на материале современного русского языка) : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.02 / Днепропетровск : ДГУ, 1998. 380 с.
5. Сербенська О.А. Нові тенденції у мові сучасної преси. Київ : Наукова думка, 1998. 106 с.
6. Синельников Ю.Г., Толстолицкая Е.В. Стилистические способы компрессии информации в малоформатных текстах современной французской периодики. *Научные ведомости БелГУ. Серия : Гуманитарные науки.* 2011. № 6. Вып.9. С. 199–202.
7. Тютенко А.А. Структура і функції алюзії в пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Харків, 2000. 20 с.
8. Черемхівка Г.Є. Тропи і фігури у медіатекстах початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Дніпропетровськ. нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2015. 23 с.

УДК 811.161.2'282.2(477.64)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-1.17>

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАПОРІЗЬКО-НАДАЗОВСЬКИХ ГОВІРОК

MORPHOLOGICAL FEATURES OF UKRAINIAN ZAPORIZHZHIAN-NADAZOVIA SUBDIALECTS

Пачева В.М.,

orcid.org/0000-0002-4452-8670

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Мелітопольського державного педагогічного університету

імені Богдана Хмельницького

Мета дослідження – аналіз особливостей українських запорізько-надазовських говірок на рівні морфології (словозміни) у порівнянні із літературною мовою та відповідними фактами інших діалектів української мови. **Об'єкт** наукової студії становлять українські запорізько-надазовські говірки. **Предмет** дослідження – особливості цих говірок на рівні морфології (словозміни). **Матеріалом** аналізу послужили польові записи, зібрані у населених пунктах 5 південних районів Запорізької області (Бердянському, Приморському, Приазовському, Мелітопольському і Якимівському). Для досягнення поставленої мети в роботі застосовано експедиційний і стаціонарний методи дослідження діалектів, а також описовий метод, метод порівняльно-зіставного аналізу та частково використовувалися класифікаційний прийом аналізу і статистичний метод. **Наукова новизна** дослідження ґрунтується на тому, що вперше в українському мовознавстві здійснено загальний огляд морфологічних особливостей українських запорізько-нада-

зовських говірок на значному діалектному матеріалі на основі його теоретичного осмислення. У **результаті** дослідження було виявлено: 1) морфологічні відмінності, що спричинені особливостями фонетики діалектів, які були на початковому етапі формування запорізько-надазовських говірок основними і певною мірою виявляються у діалектних словоформах при відмінюванні та дієвідмінюванні; 2) явища, що зумовлені різними напрямками граматичної аналогії, найпомітнішим виявом якої в запорізько-надазовських говірках є взаємодія основ іменника з твердими і м'якими приголосними. **Висновки:** за більшістю виявлених морфологічних особливостей запорізько-надазовські говірки є українськими степовими південно-східними, але в окремих випадках вони засвідчують спорідненість із полтавськими та слобожанськими. Це зумовлено як історією формування досліджуваного ареалу, так і складними за своєю природою мовними процесами, що тут мають місце.

Ключові слова: Запорізьке Надазов'я, запорізько-надазовські говірки, запорізько-надазовська група говірок, морфологія, словозміна, морфологічні особливості.

The purpose of this article is analysis of morphological (inflectional) peculiarities of Ukrainian Zaporizhzhian-Nadazovia subdialects in comparison with the literary language and relevant facts of other dialects of the Ukrainian language. **The object** of research study is Ukrainian Zaporizhzhian-Nadazovia subdialects. **The subject** of the research are morphological (inflectional) peculiarities of these subdialects. **The materials** for analysis are fieldnotes collected in 5 southern regions of Zaporizhia Oblast (Berdiansk Raion, Melitopol Raion, Prymorsk Raion, Pryazovske Raion, Yakymivka Raion). To achieve this goal, expeditionary and stationary methods of study of dialects were used in the work, as well as a descriptive method, a comparative analysis. The classification method of analysis and the statistical method were used in part. **The scientific novelty of research:** for the first time in Ukrainian linguistics is made a general review of the morphological features of Ukrainian Zaporizhzhian-Nadazovia subdialects on significant dialect material on the basis of its theoretical understanding. **The results** of the study are as follows: 1) morphological distinctions caused by peculiarities of phonetics of the dialects that were principal at the initial stage of derivation of Zaporizhzhian-Nadazovia subdialects and to some extent are revealed in the dialectal word forms of the different grammatical cases and conjugations; 2) phenomena induced by different kinds of grammatical analogy. **The conclusions** of the study are as follows: Zaporizhzhian-Nadazovia subdialects in the most of their developed peculiarities are Ukrainian steppe south-eastern subdialects, but in some cases they attest to affinity with Poltava and Sloboda Ukraine subdialects. It depends on a history of the area formation and a complex by nature language processes that took place here.

Key words: Zaporizhzhian-Nadazovia, Zaporizhzhian-Nadazovia subdialects, group of Zaporizhzhian-Nadazovia subdialects, morphology, inflection, morphological peculiarities.

Постановка проблеми. На початку XXI століття вивчення степових говорів залишається однією із актуальних проблем української діалектології.

Територіальним діалектам як одному із природних і найбільш яскравих різновидів вияву української національної мови властива ціла низка специфічних мовних рис у фонетиці, морфології, синтаксисі, словотворі, лексиці та фразеології, що побутують у мові чи виходять з її ужитку під дією різних чинників, становлячи неабиякий інтерес для науки.

Не всі українські діалекти однаковою мірою досліджені. Особливу увагу привертають новостворені степові запорізько-надазовські говірки, що сформовані з неоднорідних діалектних елементів, різнотипні, різносистемні у своїй генетичній основі, а відтак, цінні для наукових узагальнень і висновків.

Об'єктом вивчення діалектологів уже були окремі запорізько-надазовські говірки, зокрема с. Дмитрівка і с. Олександрівка Приазовського району, с. Новотроїцьке Бердянського району, фонетичну систему яких, разом із іншими говірками Запорізької області, дослідив С. П. Самійленко [31, с. 89].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфічні мовні риси степового говору представлені у комплексних діалектологічних дослідженнях, що здебільшого присвячені проблемам

фонетики, словотвору, морфології (словозміни) чи синтаксису української діалектної мови.

Так, говірки Одеської області досліджували Й.О. Дзензелівський [8], В.П. Дроздовський [10], А.М. Муқан [23], Запорізької області – В.А. Чабаненко [37], Миколаївської області – Л.С. Терешко [35], Г.Ф. Пелих [28], Херсонської області – Я.Д. Нагін [24], В.А. Височина [6], Донецької області – З.Л. Омельченко [27] та інші.

Цілу низку питань морфології (словозміни) української діалектної мови висвітлено у працях В.М. Брахнова [2], В.А. Височиною [6], М.І. Зубрицької [12], І.В. Козленко [15], [16], Л.А. Лисиченка [17], В.П. Логвина [18], Н.Й. Марчук [19], [20], Т.В. Назарової [25], З.Л. Омельченко [26], Н.П. Прилипко [29], [30], Т.Я. Токар [36], В.О. Шадури [38] та інших.

Проблема групування і особливості степового говору української мови в загальних рисах охарактеризовані у навчальних посібниках і монографіях Ф.Т. Жилка [11], С.П. Бевзенка [1], І.Г. Матвіяса [22], що наочно підтверджують недостатнє вивчення саме степового говору з-поміж усіх діалектів української мови.

Отже, **актуальність** наукової розвідки зумовлена своєрідністю й недостатньою діалектологічною дослідженістю південного ареалу степової України, що охоплює 5 районів Запорізької області: Бердянський, Мелітопольський, Приазовський,

Приморський та Якимівський. Його пов'язуємо, перш за все, із історико-етнографічною цілісністю і мовними процесами, що тут мають місце.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки – проаналізувати особливості українських запорізько-надазовських говірок на рівні морфології (словозміни) у порівнянні із літературною мовою та відповідними фактами інших діалектів української мови.

Виклад основного матеріалу. Об'єкт дослідження – українські говірки Запорізького Надазов'я у межах зазначених вище 5 районів.

Предмет дослідження – особливості цих говірок на рівні морфології (словозміни).

Матеріалом дослідження послужили польові записи, зібрані у 31 населеному пункті південних районів Запорізької області (Бердянському районі – смт. Андріївка, села Берестове, Дмитрівка, Троїцьке (Карла Маркса), Миколаївка, Новотроїцьке, Успенівка; Приморському районі – села Борисівка, Єлисеївка, Лозанівка, Новоолексіївка, Новопавлівка (Партизани), Єлизаветівка; Приазовському районі – села Бесідівка, Володимирівка, Воскресенка, Ганно-Опанлінка, Дмитрівка, Новокосянтинівка, Новомиколаївка, Олександрівка, Оріхівка, Приморський Посад, Степанівка Перша; Мелітопольському районі – села Вознесенка, Костянтинівка та Новомиколаївка; Якимівському районі – села Вовчанське, Давидівка, Охрімівка, Шелюги).

Для досягнення поставленої мети в роботі застосовано експедиційний і стаціонарний методи дослідження діалектів, а також описовий метод, метод порівняльно-зіставного аналізу та частково використовувалися класифікаційний прийом аналізу і статистичний метод.

Враховуючи історико-етнографічну особливість ареалу, основними критеріями відбору населених пунктів для обстеження говірок були національний склад і час заснування. Відбиралися села, що виникли у ХІХ – на початку ХХ століття, в яких корінне українське населення становить не менше 70%: села з меншим відсотком українців русифіковані.

Українські говірки Запорізького Надазов'я на півночі межують із нижньонадніпрянськими говірками, на сході – із південними донецькими, а на заході – із херсонськими, будучи в ареалі степового говору південно-східного наріччя української мови.

Запорізьке Надазов'я має досить давню історію. Характерними для заселення краю були постійні переселення людної: внутрішні (всередині краю) та зовнішні (із інших країн).

Виникнення перших українських сіл тут відбулося на рубежі ХVІІІ–ХІХ століть. Пік переселення припав на 1860–1862 рр. Найбільше переселенців прибуло до Запорізького Надазов'я саме із Полтавської губернії. Однак характерними для досліджуваного ареалу є населені пункти змішаного типу, а українські не становлять суцільного масиву, знаходячись поряд із іноетнічними, що значно сприяє активному міжмовному контактуванню. Так, у Бердянському районі – це Андріївка (1810 р.), Берестове (1800–1805 рр.), Миколаївка (1800 р.) і Троїцьке (1836 р.), які заснували переселенці із Полтавської, частково Чернігівської й Київської губерній [33, с. 9], [34, с. 202–203]; у Мелітопольському районі – Новомиколаївка [13, с. 453]. Населення тут поповнювалося за рахунок природного приросту та селян-утікачів із Новоросійського краю.

Важливим етапом заселення південної частини Запорізького краю були 1840 рр., коли за вказівкою уряду відбулося масове виселення звідси духоборців на Кавказ, а їхні спорожнілі села поповнювалися селянами із Курської, Орловської, Воронежської, Тамбовської та Катеринославської губерній.

Однак можливості української колонізації краю, загалом слов'янської, були обмежені до 1860 р., допоки приазовські ногайці звідси не емігрували до Туреччини [32, с. 211].

Масове виселення ногайців стало передумовою нового етапу заселення Запорізького Надазов'я, внаслідок якого були закладені підвалини його сучасного етнічного складу. Впродовж наступних років на місці ногайських аулів виникли українські, албанські, болгарські, гагаузькі, молдавські та російські села. Саме тоді тут було засновано більшість українських сіл, говірки яких стали об'єктом цієї наукової розвідки.

Досліджуючи запорізько-надазовську групу говірок, беремо до уваги чинники, що більше позначилися на них: а) формування на основі певних діалектів; б) формування в умовах міждіалектних чи міжмовних контактів; в) суттєву різницю з основою первинних говорів; г) значний вплив літературної мови на них унаслідок порівняно пізнього формування тощо.

Отже, вагомість обраного об'єкту дослідження на рівні морфології (словозміни) підтверджується недостатнім вивченням зазначеної групи говірок та нагальною потребою у такій праці. Окрім того, результати цього дослідження певним чином можуть послугувати проблемі генези південно-східного наріччя.

Наукова новизна дослідження ґрунтується на тому, що вперше в українському мовознавстві

здійснено загальний огляд морфологічних особливостей українських запорізько-надазовських говірок на значному діалектному матеріалі на основі його теоретичного осмислення.

Грамматична структура запорізько-надазовської групи говірок має багато спільного із діалектною та літературною мовою, однак не позбавлена певних особливостей, перш за все, у словозміні.

Як і українська літературна мова, запорізько-надазовські говірки мають гнучку систему словоформ. Проте в українських говорах при словозміні спостерігається значно більше варіантів форм, що, на думку мовознавців, зумовлено здатністю утворювати паралельні варіанти.

У словозміні українських запорізько-надазовських говірок прослідковуються помітні відмінності від інших діалектів та літературної мови, що за своєю природою різні і зумовлені дією різних чинників. Вони переважно стосуються фонетичного оформлення відмінкових форм, однак завдяки цим відмінностям спостерігається певне протиставлення як усієї запорізько-надазовської групи говірок, так і окремих із них, що дає можливість виявити найхарактерніші, спільні для всієї групи говірок, особливості на рівні морфології (словозміни).

По-перше, це відмінності, що спричинені особливостями фонетики тих діалектів, які були на початковому етапі формування говірок основними і сьогодні продовжують спостерігатися у діалектних словоформах. Певною мірою вони виявляються у відмінюванні і дієвідмінюванні.

Зокрема, у запорізько-надазовських говірках при відмінюванні іменника майже у всіх його відмінах засвідчено такі словоформи. У I відміні – форму орудного відмінка жіночого роду однини на **-ойу/-ої**, наприклад: *доло́н'ойу(-ої)*, *со'тн'ойу(-ої)*, *гли'нойу(-ої)*, *кукуру'зойу(-ої)*, *ри'бойу(-ої)*, *т'о'лкойу(-ої)* та інші.

Характерними тут є словоформи від іменників з основою на задньоязикові приголосні **-г, -к, -х** та шиплячі, наприклад: *доро'гойу(-ої)*, *душо'йу(-ої)*, *ко'жойу(-ої)*, *кру'ч'ойу(-ої)*, *ного'йу(-ої)*, *руко'йу(-ої)* тощо. Виняток становлять говірки таких сіл, як Андріївка, Берестове, Троїцьке, Миколаївка та Успенівка, де словоформа на **-ої** не спостерігається. Перша із них загалом поширена у говірках південно-східного наріччя, волинських та подільських південно-західного наріччя, також у поліських, а друга в слобожанських і степових говірках південно-східного наріччя [21, с. 37-38]. Як бачимо, такі словоформи не є вузькодіалектним явищем і характерні говіркам Запорізького Надазов'я.

Не менш уживаною тут є і форма родового відмінка множини іменників жіночого роду на **-ію**, зокрема *оц'і'х баб'ію*, *ск'і'ки гри'ун'ію*, *на'сли ко'з'ію*, *було карас'і нов'іх ла'мп'ію бага'ц'ко у магаз'і'нах*, *со'сн'ію насадови'ли* тощо, як і в решті степових донецьких [26, с. 135], запорізьких [37, с. 169], одеських [9, с. 89], окремих слобожанських [17, с. 177] і поліських говірок [14, с. 14].

Також словоформи на **-ію/-ою** спостерігаємо в називному відмінку іменників середнього роду II відміни множини, зокрема *с'і'дл'ію*, *м'е'трою*, *сант'ім'е'трою* тощо, поряд з якими можливі літературні варіанти: [*йак'і'там сант'ім'е'трою/там це'лих м'е'трою ше йе до конца'он ...//*].

У III відміні – форму родового відмінка множини на **-ію**, зокрема *нидосипа'ла но'ч'ію*, *понастро'йли бага'то не'ч'ію*, *ск'і'ко у л'ісу'т'і'н'ію*, що, напевно, поширилася тут не без впливу іменників чоловічого роду II відміни, й орудного відмінка на **-ою**, спостерігаємо здебільшого *засипа'ли ра'ну со'л'ою*, *було'видно т'і'ки т'і'н'ою*, а також форми родового відмінка множинних іменників на **-ий, -ію**, наприклад: *гро'шиї*, *дро'ж:иї / гро'ш'ію*, *дро'ж':ію*, але *куре'ї / кур*, *кан'і'кул'ію / кан'і'кул* тощо.

У прикметнику відзначаємо форми родового, давального, орудного і місцевого відмінків жіночого роду на **-ої**, наприклад: *б'і'лої*, *до'брої*, *садо'вої*, *ст'інно'ї*, *харо'шої* тощо, які спостерігаються і в інших південно-східних говірках, зокрема степових на Херсонщині, Миколаївщині, а також у деяких слобожанських [29, с. 157].

Як припускають мовознавці, словоформа на **-ої** в українських говорах могла виникнути внаслідок редукції кінцевого голосного флексії **-оїї**, на яку вплинула індукція скорочених форм давального і місцевого відмінків однини, та не без впливу відповідних форм родового відмінка однини на **-ої** з інших мов [1, с. 110], [30, с. 73].

Також форми місцевого відмінка чоловічого роду однини на **-ам/-ім**, зокрема *на кушч'о'вом*, *на тра'хторном*, *на цинтра'лном / на гус'ін'і'чн'ім*, *на к'існ'ім*, *на п'інс'іо'н'ім*, останню з яких виявлено у південно-східних середньонаддніпрянських, східнополтавських та слобожанських говорах [30, с. 68]. Спорадично спостерігається вона і в говірках Чорнобильської зони [7, с. 35]. Очевидно, була перенесена з давального відмінка однини в місцевий. А словоформа на **-ам** здебільшого характерна поліським діалектам [1, с. 111].

У числівнику привертають увагу форми родового-місцевого відмінків з основою **дву-** (**<дъву-**), здебільшого у говірках сіл Борисівки, Володимирівки та Лозанівки, наприклад: *двох*

бич'ко'ю, на **двох** нога'х, да **двох** дн'єї, на **двох** рука'х, як і в північному (східнополіські говірки, що у межиріччі Десни і Сейму), південно-східному (слобожанські й степові) наріччях, окремих подільських та волинських говірках, де вони є вкрапленнями. Загалом, у діалектах української мови ці форми є менш поширеними, ніж з основою **дво-** [7, с. 44].

Говіркам Запорізького Надазов'я характерні стягнені форми родового і орудного відмінків однини від вказівних займенників жіночого роду **та, ця** (*m'ïi', m'ïy', ç'ïi', ç'ïy'*), що здебільшого спостерігаються в Андріївці, Борисівці, Володимирівці, Єлизаветівці, Троїцькому, Костянтинівці, Миколаївці, Новотроїцькому, і були зафіксовані у полтавських говірках [3, с. 181], [5, с. 286].

Своєрідне фонетичне оформлення мають форми родового, давального, орудного відмінків множини від займенників **той, цей**, наприклад: *m'ix, m'im, m'i'mi, ç'ix, ç'im, ç'i'mi, ot'ix, ot'im, ot'i'mi, oç'ix, oç'im, oç'i'mi* в усіх запорізько-надазовських говірках та *ote'm'ix, ote'm'im, ote'm'imi, e't'ix, e't'im, e't'imi* у Вознесенці, Костянтинівці, Новомиколаївці Мелітопольського району, Володимирівці, Новокостянтинівці Приазовського району, Дмитрівці, Миколаївці Бердянського району, Єлисеївці Приморського району.

Загалом у діалектах займенники *çix, çim, çimi* і подібні вживаються за аналогією до присвійних займенників, на зразок *moix, tvoix* чи до прикметників м'якої групи *синix, синim* [1, с. 125].

Варіанти від вказівних займенників жіночого роду **та, ця, она, оця** в непрямих відмінках також утворюють стягнені форми, наприклад: *oto'ïi – oto'ï – oto'ïy / oto'ï – ot'ïy*; *oç'o'ïi – oç'o'ï / oç'o'ïy – oç'ïy*.

Лише у говірці Новомиколаївки Приазовського району спостерігається словоформа *оце'ї* від вказівного займенника жіночого роду **ця**, зокрема за *оце'ї* уч'у'тмилкої і т.п., у якій не відбулося заступлення кореневого голосного [e] голосним [o]. Словоформи *çe'ïi, се'ïi* також були зафіксовані у подільсько-волинських та в більшості галицько-буковинських говорів [1, с. 125].

У дієслові виявлено риси, що найбільш послідовно поширені у степових, слобожанських і в полтавських говірках [19, с. 110], [3, с. 183], зокрема форми 1 особи однини дієслів II дієвідміни з основою на передньоязикові приголосні **-д, -т, -з, -с**, що функціонують паралельно до варіантів із кінцевими шиплячими основи, наприклад: *атв'і'т'у, буд'у', воз'у', йі'зд'у, лит'у', тириспрос'у', прихो'д'у, сид'у', спрос'у'* тощо.

Як зазначають дослідники, тут відбулося вирівнювання форм 1 особи однини за аналогією до форми 3 особи множини, яке виявилось в утраті чергування **-д, -т, -з, -с** із шиплячими [1, с. 131]. Як бачимо, у говірках Запорізького Надазов'я процес аналогічного вирівнювання основ крайніх членів парадигми сьогодні залишається активним.

Ізольований тип дієвідмінювання атематичних дієслів, парадигми яких не співвідносяться із парадигмами I, II і змішаної дієвідмін, має місце і в запорізько-надазовських говірках, де парадигма цих дієслів, як і взагалі в південно-східних говорах, виражається чіткіше в однині за допомогою флексій **-м, -и (-ии), -т'(-ц)**, зокрема *дам, даси', даси'и, даш, даст', дасц'* тощо.

Як відомо, словоформи на **-и (-ии)** були зафіксовані у південно-східних степових, слобожанських і полтавських говорах, окремих південно-західних та північних [19, с. 114].

Дієслова архаїчної дієвідміни в усіх діалектах української мови зберігають флексійне **-т'** [1, с. 134]. У запорізько-надазовських говірках переважають словоформи із флексією **-ц'**, а *даш, йиш*, зокрема *йак бага'то йиш, ск'і'ки даш там*, здебільшого характерні говіркам Вознесенки, Костянтинівки, Єлисеївки, Єлизаветівки, Троїцького та Приморського Посаду. Вони виникли, напевно, під впливом старожитніх українських говорів, можливо полтавських, носії яких дозаселяли Запорізьке Надазов'я, і поширилися тут не без впливу російської мови.

Широко вживаються у запорізько-надазовських говірках при швидкому темпі мовлення, а при повільному – поряд із повними стягнені безфлексійні форми дієслів I дієвідміни, колишнього III класу, зокрема *зна, гул'а', гука', ду'ма, но'се, пита', поубива', слуха*, що загалом характерні південно-східним діалектам як наслідок морфологічної аналогії [19, с. 112].

У запорізько-надазовських говірках дієслова II дієвідміни із наголошеною основою також утворюють спрощені форми, з нульовою флексією і тематичним голосним **-е**, без кінцевого **-т'**, зокрема *во'зе, до'йе, но'се, ро'бе, хо'де*, що зафіксовані дослідниками й у інших південно-східних, слобожанських та степових говорах [1, с. 134], [20, с. 103], говірках долини р. Кінської [37, с. 189] та долини р. Мокрої Сури [6, с. 91].

В окремих запорізько-надазовських говірках форми дієслів II дієвідміни із кінцевим **-т'** уживаються незалежно від наголосу, наприклад: *во'зит' / вози'т', дойи'т'* (можливо за аналогією до *роби'т*) / *до'йит', ро'бит' / роби'т'* (Андріївка,

Берестове, Троїцьке, Костянтинівка, Приморський Посад та *рабо'тайім'* Новомиколаївка Приазовського району). Отже, у цих говірках спрощені форми функціонують переважно в самостійному вжитку, як і в полтавських [3, с. 188; 5, с. 340].

У дієсловах 3 особи множини поряд із формами на *-ам'* у ненаголошеній позиції спостерігаються форми на *-ум'*, що здебільшого характерні говіркам Андріївки, Берестового, Миколаївки, Новотроїцького, Троїцького Бердянського району; Дмитрівки, Новокосянтинівки, Приморського Посаду Приазовського району; Єлисеївки, Лозанівки, Новопавлівки Приморського району та Костянтинівки Мелітопольського району, наприклад: *до'йум'*, *ко'с'ум'*, *ло'жум'*, *пако'с'ум'*, *пло'т'ум'*, *по'йум'*, *прихо'д'ум'* / *до'йам'*, *ко'с'ам'*, *но'с'ам'*, *пло'т'ам'*, *по'мн'ам'*, *хо'д'ам'* тощо.

Однак у наголошеній позиції від дієслова *бігти* у говірках Воскресенки Приазовського району та Троїцького Бердянського району можуть утворюватися форми як на *-ам'*, так і на *-ум'*, зокрема *б'іжа'т'* / *б'іжу'т'*, останню з яких дослідниками зафіксовано у степових і слобожанських говорах, полтавських, деяких північних та південно-західних [19, с. 107].

По-друге, особливу увагу привертають ті явища, що зумовлені різними напрямками граматичної аналогії і становлять, як відомо, другий різновид морфологічних діалектних відмінностей. Найпомітнішим виявом граматичної аналогії в окремих запорізько-надазовських говірках є взаємодія основ іменника з твердими і м'якими приголосними, зокрема іменників I відміни з кінцевим основи *-ц* та іменників із основою на шиплячі за твердим і м'яким зразками відмінювання.

На відміну від літературної мови, у говірках Дмитрівки, Миколаївки, Троїцького Бердянського району; Новокосянтинівки, Новомиколаївки, Приморського Посаду Приазовського району іменники I відміни з твердим кінцевим приголосним основи *-ц* відмінюються за м'яким і твердим зразками, наприклад: *болни'ца(-и)*, *болни'цейу* / *болни'ц'а(-и)*, *болни'ц'ойу*, *ўбо'ршч'ица(-и)*, *ўбо'ршч'ицейу* / *ўбо'ршч'иц'а(-и)*, *ўбо'ршч'иц'ойу* тощо. Решті говірок характерні переважно варіанти м'якого типу.

Отже, виявлені діалектні морфологічні відмінності, що спостерігаються не в усіх запорізько-надазовських говірках і не становлять більшості, чим вони протиставляються решті цих говірок, характерні й окремим південно-західним та поліським говорам. Особливістю, що їх споріднює із всією запорізько-надазовською групою, є здатність утворювати паралельні з літературними варіанти. Останні засвідчено як сильний поєднуючий фактор.

Здебільшого проаналізовані діалектні морфологічні відмінності українських говірок Запорізького Надазов'я засвідчують свою спорідненість із південно-східними степовими, а в окремих випадках – із полтавськими та слобожанськими говорами. Це зумовлено як історією формування ареалу, так і складними за своєю природою мовними процесами, що тут мають місце. Подальше дослідження запорізько-надазовських говірок необхідне для з'ясування решти фонетичних, граматичних, виявлення лексичних і фразеологічних особливостей, встановлення їхнього взаємозв'язку з іншими говорами в усіх структурних рівнях української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бевзенко С. Українська діалектологія : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
2. Брахов В. Деякі морфологічні особливості говірок Переяслав-Хмельницького району на Київщині. *Діалектологічний бюлетень*. 1960. В. 7. С. 61–75.
3. Бузук П. Діалектологічний нарис Полтавщини. Київ, 1929. С. 159–195.
4. Булаховський Л. З історичних коментарів до української мови. Родовий відмінок множини. *Наукові записки Київського державного університету*. Т. V. В. 1. 1946. С. 81–88.
5. Ващенко В. Полтавські говори : монографія. Харків : ХДУ, 1957. 540 с.
6. Височина В. Український говір долини річки Мокрої Сури : дис. ... канд. філол. наук : 10661. Дніпропетровськ, 1972. 297 с.
7. Говірки Чорнобильської зони: системний опис / П. Гриценко, Г. Воронич, Л. Дорошенко та ін. Київ : Довіра, 1999. 271 с.
8. Дзензелівський Й. Українські говори Нижнього Подністров'я : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 1951. 379 с.
9. Дроздовський В. Окремі явища граматичної аналогії в українських говірках Татарбунарського, Саратського та Білгород-Дністровського районів Одеської області. *Праці Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова*. Серія філологічних наук : в 11 тт. Одеса, 1961. С. 88–96.
10. Дроздовський В. Украинские говоры Бессарабского Приморья : автореф. дисс. ... канд. філол. наук. Киевский гос. ун-т. Киев, 1962. 27 с.
11. Жилко Ф. Нариси з діалектології української мови. 2-е вид., переробл. Київ : Радянська школа, 1966. 307 с.

12. Зубрицька М. Бойківська іменникова словозміна : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 1992. 313 с.
13. История городов и сел Украинской ССР: Запорожская область. Киев : УРЕ, 1981. 728 с.
14. Козачук Г. Особливості відмінкової парадигми іменників І відміни у поліських говірках. *Граматичні аспекти української мови*: збірник наукових праць. Київ : КДПІ, 1985. С. 11–16.
15. Козленко І. Морфонология словоизменения глагола в современном украинском литературном языке : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Киевский гос. ун-т. Киев, 1992. 18 с.
16. Козленко І. Функціональна значущість морфологічних явищ у системі словозміни дієслова. *Українське мовознавство*. 1992. №19. С. 117–126.
17. Лисиченко Л. Із спостережень над системою словозміни в говірках східної Харківщини. *Харківський державний педагогічний інститут. Наукові записки. Філологічна серія*. Т. XXIX. Харків, 1958. С. 177–194.
18. Логвин В. Морфологічна система говірок нижньої правобережної Наддністрянщини. *Територіальні діалекти і власні назви*. Київ, 1965. С. 32–44.
19. Марчук (Бовтрук) Н. Форми І особи однини дієслів теперішнього часу в українських говорах. *Українська діалектологія і ономастика*: збірка статей І. Київ : Наукова думка, 1964. С. 80–94.
20. Марчук Н. Ареали деяких дієслівних форм української мови. *XIII Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей*. Київ, квітень 1969 р. Київ : Наукова думка, 1969. С. 102–104.
21. Матвіяс І. Взаємодія основ з твердими і м'якими приголосними у відмінковій парадигмі іменника. *Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів*. Київ : Наукова думка, 1983. С. 30–60.
22. Матвіяс І. Українська мова і її говори: монографія. Київ : Наукова думка, 1990. 168 с.
23. Мукан А. Українські наддунайські говірки (фонетико-граматичні особливості) : дис. ... канд. філол. наук. Глухів, 1960. 291 с.
24. Нагін Я. Говірки Каховського та сусідніх районів Херсонської області : дис. ... канд. філол. наук. Херсон, 1955. 446 с.
25. Назарова Т. Відмінності української діалектної мови на морфологічному рівні. *Українська діалектна морфологія*. Київ : Наукова думка, 1969. С. 5–14.
26. Омельченко З. Родовий відмінок іменників у східностепових говорах. *Українське мовознавство*: республіканський міжвідомчий науковий збірник. Київ : Вища школа, 1983. В 11 тт. С. 135–144.
27. Омельченко З. Морфологическая структура восточностепных говоров Украины : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Ужгородский государственный университет. Ужгород, 1985. 25 с.
28. Пелих Г. Надбузькі говірки Первомайського району Миколаївської області : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 1960. 405 с.
29. Прилипко Н. До характеристики діалектних прикметникових флексій (родовий відмінок однини). *Українська діалектна морфологія*. Київ : Наукова думка, 1969. С. 152–158.
30. Прилипко Н. Форми словозміни і ступені порівняння прикметників. *Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів*. Київ : Наукова думка, 1983. С. 61–101.
31. Самійленко С. Фонетичні особливості говірок Запорізької області. *Діалектологічний бюлетень*. В 6 тт. Київ : АН УРСР, 1956. С. 89–97.
32. Сергеев А. Уход Таврических ногайцев в Турцию в 1860 г. *Известия Таврической ученой архивной комиссии*. № 49. 1913. С. 178–222.
33. Статистические таблицы о хозяйственном положении селений Бердянского уезда. *Сборник статистических сведений по Таврической губернии*. Т. 5. Симферополь, 1887. 352 с., разд. паг.
34. Таврическая епархия. Псков, 1887. 210 с.
35. Терешко Л. Українські говірки Південного Побужжя (в межах Кривозерського р-ну Миколаївської області) : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 1954. Ч. 1. 337 с. Ч. 2. 208 с.
36. Токар Т. Відмінювання іменників І відміни в українських говірках Боснії. *Структура українських говорів*. Київ : Наукова думка, 1982. С. 113–125.
37. Чабаненко В. Говірки долини р. Кінської : дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1965. 333 с.
38. Шадура В. Морфологічні особливості приміської говірки. *Народні говори Наддніпрянщини*. Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1969. С. 28–34.